

ЗОРАН ДЕВРЊА

УНИВЕРЗИТЕТ У БЕОГРАДУ
ПРАВОСЛАВНИ БОГОСЛОВСКИ ФАКУЛТЕТ
БЕОГРАД
zdevrnja@bfspc.bg.ac.rs

УДК: 340.15(497.11)"12/13"
271.222(497.11)-726.1-36:929 Сава, свети
34(497.11)(091)

ПРИМЉЕНО: 1.9.2019.
ОДОБРЕНО: 7.9.2019.

ЗАКОНОПРАВИЛО СВЕТОГ САВЕ И ДУШАНОВ ЗАКОНИК

Сажетак: Година 2019. јубиларна је за два истакнута правна споменика — *Закономправило Свештој Саве и Душанов законик*. Први је настао пре 800, а други пре 670 година у динамичним друштвеним, политичким и, пре свега, духовним околностима. Ови законици су примарно и кључно утицали на каснији позно-средњовековни развој друштва и правног поретка у српском народу. Недовољно су осветљени токови њиховог утицаја на развој правних прецедената који су у дугом временском периоду од неколико векова одређивали позитивни црквени нормативни поредак народа југоисточне Европе. Овај сажети чланак је покушај кратког и непретенциозног осветљавања историјских, друштвених, културних и духовних околности настанка наведених канонских и правних докумената, мотива њихових аутора, путева утицаја који су извршили на потоњи развој правних система православних народа Европе, као и њиховог значаја за нас данас. ► *Кључне речи:* *Закономправило Свештој Саве, Душанов законик, Свети Сава, Жичка архиепископија, Прохирон, сабор у Жичи 1220. године.*

1. УВОД

Година 2019. обележана је великим јубилејима: 800 година аутокефалности Жичке архиепископије (СПЦ) и *Закономправила Свештој Саве* (1219. године),¹

¹ *Закономправило Светог Саве* се, као формално заокружени документ у функцији нормативног критеријума којим се уређује друштво и унутарцрквени односи, појављује први пут 1219. године у тренутку настанка аутокефалне Жичке архиепископије и приликом хиротоније њених првих епископа 1220. године. Извесно је да је документ настао у Солуну непосредно пре или одмах после Савине хиротоније, односно 1219. или 1220. године или у недовршеној форми непосредно око 1206/7. године, тј. пре Савиног одласка са Свете Горе и доласка у Србију, где преузима службу студеничког игумана (о времену настанка *Закономправила* даље у тексту).

као и 670 година од доношења *Душановој законика* (1349. године).² Овај рад је посвећен овим средњовековним правним споменицима, који многим аспектима свог постојања превазилазе време у којем су настали и који, као такви, представљају темељне акте правног поретка у српским земљама све до средине прве половине XIX века. Апликативни значај у време када су настали и потоњи утицај који су имали на формирање српског средњовековног друштва, као и социјалног и индивидуалног етоса код неколико балканских народа и Руса,³ те рецептивни потенцијал и значај који су остварили на развој правног поретка, оправдавају класификацију ових правних споменика као конститутивних.

2. ИСТОРИЈСКИ КОНТЕКСТ НАСТАНКА САВИНОГ *Законојравила*

Историјат настанка Савиног *Законојравила* је само делимично расветљен.⁴ Доминирајући наратив којим се објашњава његов настанак и разлози који су начелно навели Светог Саву да приступи преводу постојећих византијских канонских и правних докумената⁵ указују на то да је идеја стабилизације

² Душанов законик настаје око 1349. године (допуњен 1354) као последица усиљеног процеса борбе цара Душана да нормативно уобличи српске земље и доврши процес имплементације римскоправног наслеђа који је почео доношењем *Законојравила*.

³ *Законоправило* Светог Саве је врло брзо по свом настанку значајем превазишло оквире Жичке архиепископије и средњовековне српске државе и постало одличан пример успешности тзв. правних трансфера, односно показало се као кредибилан правни документ подесан за организовање друштвеног и црквеног живота у средњовековној Бугарској, Русији, Румунији и многим другим областима православног света источних и југоисточних делова Европе.

⁴ Питањем постанка *Законојравила* бавили су се многи историчари и каноничари XIX и прве половине XX века (В. Јагић, Н. Дучић, А. Павлов, В. Ђоровић, А. Соловјов, В. Бенешевич, Д. Богдановић, С. Троицки и др.). Од првобитних индиција да је документ настао на подручју средњовековне бугарске државе на основу већ постојећих било грчких, било руских номоканонских предлогака, Троицки, а потом и Петровић, коначно и недвосмислено доказују да је Свети Сава иницијатор и аутор избора и превода канонских и законских докумената који улазе у текст и садржај аутентичног Савиног *Законојравила*. Видети Миодраг Петровић, „Свети Сава као састављач и преводилац *Законојравила*“, *Историјски часопис* 49 (2002): 31.

⁵ Већ је Миодраг Петровић темељним проучавањем и превођењем *Законојравила*, узимајући у обзир и ранија истраживања на ту тему, доказао да је као предлогак за настанак овог правног документа Свети Сава користио потпуни текст канона, затим Синописис (сажета форма канона) Стефана епископа ефеског, концизна Аристинова и нешто опширнија, теолошки и историјски контекстуализованија, Зонарина тумачења, као и Прохирон (*Πρόχειρος νόμος*), настао у Византији у IX веку у време владавине цара Василија Македонца (867–886), познатији у средњовековној Србији као Закон градски, а који представља врхунац Византијског правног развоја и коначну етапу у процесу рецепције римског античког правног генија. Видети Свети Сава, *Законоправило I*, прир. Миодраг Петровић (Краљево: Епархија жичка и Миодраг Петровић, 2004), XIV–XV; Петровић, „Свети Сава као састављач ...“, 33; Димитрије Богдановић, „Крмчија Светога Саве“, у: Сава Немањић — Свети Сава: историја и предање, ур. Војислав Ђурић (Београд: САНУ, 1979), 94.

црквених и политичких прилика на Балкану и назирање снажне и самосталне српске средњовековне државе било примарни мотив за отпочињање овог веома захтевног не само преводилачког већ и стваралачког подухвата. Делује сасвим логично и прихватљиво да је Сава, ношен наведеном идејом, сматрао да постављени циљеви не могу бити остварени без креативног формирања дефинисаног, чврстог и поузданог канонског и правног документа,⁶ написаног на развијеном српском народном језику;⁷ тако да се њиме може управљати како државом и Црквом, тако и селом, рудником, породичном задругом, домаћинством и свим другим аспектима социјалног живота. У том смислу је разумљива тврдња да је Сава Немањић приступио креативном превођењу⁸ и припреми *Законом правилу* у Солуну током 1219. године, односно, како наводи Шаркић у својој студији о средњовековном српском праву, а позивајући се на Савине агиографе, у месецима непосредно по повратку са разговора о формирању аутокефалне Жичке архиепископије крајем 1219. и почетком 1220. године.⁹ Оваквом ставу додатно доприноси навођење *Законом правилу* у догађајима везаним за црквено-народни сабор у Жичи 1220. године, када приликом хиротоније нових архијереја архиепископ Сава свакоме понаособ од рукоположених епископа у руке даје препис овог документа, стављајући му у обавезу да се у свом пастирском поступању руководи вредностима које су у њему садржане.¹⁰

⁶ Alan Watson, *Society and Legal Change* (Philadelphia, Temple University Press, 2001), 79.

⁷ Петровић, „Свети Сава као састављач“, 32–41.

⁸ Сергије Троицки, „Ко је превео Крмчију са тумачењима?“, Глас САН ССХИ (1949): 135.

⁹ Срђан Шаркић, *Средњовековно српско право* (Нови Сад: Матица српска, 1995), 10–11; Доментијан, „Живот Светога Саве“, у: *Животи Светог Саве и Светог Симеона*, ур. Владимир Ђоровић (Београд, Српска књижевна задруга, 1938), 121; Миодраг Петровић, „Архимандритско достојанство Светог Саве“, у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, ур. Сима Ђирковић (Београд: САНУ, 1998), 49; Петровић, „Свети Сава као састављач“, 29.

Доментијан, у свом житију Светога Саве, наводи да је Сава приступио превођењу законских књига одмах по доласку у Солун са Свете Горе, а после архиепископске хиротоније, коју је примио у Никеји 1219. године. Будући да се по Доментијановом сведочењу све догодило непланирано и по тренутном Божјем надахнућу, јасно је да Сава није могао за тако кратко време, од неколико недеља или месеци, извршити увид и одабир свих византијских законских докумената, којих је почетком XIII века већ био значајан број, а потом и да их преведе, макар у томе имао и помоћ вештих преводилаца. То је још један показатељ тога да је свест о потреби за једним заокруженим и свеобухватним правним документом код Саве и Стефана Првовенчаног далеко старија и да највероватније кореспондира са Савиним увођењем у службу архимандрита, што се збило најраније 1204. године или повратком у отаџбину са моштима Светога Симеона 1206/7. године, што Милаш интуитивно наслућује, а Петровић доказује. Петровић успева да промени уврежену парадигму у научним круговима, раширену под утицајем Савиних агиографа, да је Законоправило настало у кратком временском периоду по Савином повратку из Никеје. Он веома компетентно заступа став да је период настанка правног документа као што је Законоправило сигурно морао бити много дужи и да је процес одабира и превођења морао бити темељније проведен са особитим сензитивитетом према друштвеним, политичким, вредносним и духовним особеностима српског народа.

¹⁰ Доментијан, „Живот Светога Саве“, 126.

Чињеница да, поред доминирајућих канонских норми, у тексту *Законоправила* проналазимо и значајан број грађанских говори да је најмлађи Немањин син себи зацртао циљеве који су превазилазили само потребе духовне обнове и црквене управне реорганизације, те да је од самог почетка тежио томе да изгради и понуди правни документ који би омогућио складан развој младе српске државе у настајању и њене хармоничне односе са Црквом. Савини агиографи¹¹ такође нуде сведочанства која нас воде ка оваквом закључку. Легитимности и прихватљивости оваквог става доприноси и раширено разумевање догађаја крунисања краља Стефана (Првовенчаног) и добијање аутокефалног црквеног статуса као самог почетка нове епохе у историји нашег народа, која је, као таква, обележена и доношењем једног оваквог правног документа, који је дорастао величини и значају историјског тренутка.¹²

Међутим, уколико бисмо покушали да сагледамо ширу слику црквених и државноправних прилика на Балкану и у Малој Азији почетком XIII века,¹³ можда би се мотиви за доношење акта попут *Законоправила* могли препознати и у драматичним догађајима у српским земљама који читаву деценију претходе српском краљевству и црквеној аутокефалији. Наиме, после абдикације жупана Немање и препуштања владарског трона средњем сину Стефану отпочињу дуготрајни и исцрпљујући сукоби¹⁴ престолонаследника (будућег првог српског краља) и најстаријег Немањиног сина, Вукана, којем отац није поверио престо, већ му је дао на управу југозападне српске провинције — Дукљу и Зету. Дуготрајни сукоби, годинама не јењавајући, значајно исцрпљују људске, материјалне и духовне потенцијале српског народа, као што сведочи Савин агиограф Теодосије Хиландарац, што Сава, сада већ угледни светогорски монах, види као разлог за повратак у српске земље у циљу покушаја обуздавања непријатељства. Поред вере у благодатну моћ очевих чудотворних моштију, које ради измирења браће доноси у Студеницу, Сава је имао довољно мудрости и искуства да схвати да се кључ решења духовне и политичке кризе налази у доношењу дефинисаног и обавезујућег ауторитативног правног документа којим би друштвени и организациони оквир младе и нестабилне

¹¹ Доментијан и Теодосије, хиландарски монаси који су у деценијама после Савине смрти написали његово житије, дају обиље података о светитељу и његовом животу и на тај начин пружају кредибилне индиције историчарима да према одређеним истраживањима, анализама и закључцима одреде своје научно интересовање. С друге стране, житија се не могу увек сматрати и поузданим историографским извором, будући да су писана са деценијском дистанцом од живота светитеља, што понекад може да им оспорава фактографску аутентичност.

¹² Ово место у житију Светога Саве типолошки се поистовећује са догађајима помазања првог цара у Израилу и обновом ауторитета Закона као метафорама новог историјског почетка Срба као Божјег народа.

¹³ Стојан Новаковић, *Законик Стефана Душана цара српског* (Београд: Задужбина Илије М. Коларца, 1898), XI.

¹⁴ Теодосије, *Житије Светога Саве*, ур. Милорад Ђурић (Београд: Српска књижевна задруга, 1992), 80–82.

државе на ободу Византије, која се под ударима споља брзо урушавала, задобио чвршће обресе и понудио друштву уређеност и стабилност. Овакав контекст би нас могао навести на актуелизацију старе Милашеве тезе,¹⁵ коју даље детаљније развија Петровић,¹⁶ о динамици настанка *Закономјравила* и закључак да је овај правни документ Свети Сава, можда не у облику у којем је дошао до нас, већ више као некакав пробрани нормативни предлог који чини „костур“ онога што препознајемо као *Закономјравило*, почео да израђује такође у Солуну, али више од једне деценије раније, током 1205. или почетком 1206. године, са циљем да српску државу чвршће веже за византијско правно искуство и наслеђе¹⁷ и тиме је суштински изнутра стабилизује, као и да путем осмишљених „правних транспланта“¹⁸ систем обичајних норми,¹⁹ којима се дотадашње друштво жупана Немање и Стефана руководило, замени византијском верзијом римскоправних института и на тај начин уведе српски народ у круг културно и цивилизацијски освешћених државотворних народа Европе, који своје друштвено, државно и црквено организовање темеље на прилагођеним древним правним традицијама античког Рима. У прилог изнетог тезе говори и Доментијаново житијно сведочење, у којем Савин први и најобимнији агиограф и, на изванредан начин, савременик указује на то да је светитељева свештеничка хиротонија и касније увођење у чин архимандрита представљало наговештај и осмишљену припрему за Савино архијерејство,²⁰ чиме се целокупна перспектива Савиног односа према црквеним и политичким приликама у средњовековним српским земљама мења, као и обим одговорности коју преузима у контексту будућег организовања и уређења Цркве и младе државе Стефана Првовенчаног.²¹ Млађи Савин агиограф Теодосије Хиландарац нуди нам још једну димензију светитељевог повратка у ратовима девестирану постојбину. Наводећи разговор браће — Стефана и Саве, Теодосије нам открива како старији брат, по смештању очевих моштију у храм Пресвете Богородице, умољава млађег да остане у манастиру Студеници, и да својим присуством и трудом „... узакони(ш) што добро међу братијом, међу нама самима, и у целом народу отачаства твојега“.²² Овај навод директно кореспондира са Стефановим више од десет година каснијим обраћањем тада

¹⁵ Никодим Милаш, „О каноничким зборницима Православне Цркве“, у: Аутобиографија. Студије. Чланци, прир. еп. Фотије Сладојевић (Шибеник: Епархија далматинска, 2005), 428.

¹⁶ Петровић, „Свети Сва као састављач“, 29–30.

¹⁷ Новаковић, Законик, XI.

¹⁸ Alan Watson, *The Evolution of Western Private Law* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001), 113–114.

¹⁹ Шаркић, Средњовековно српско право, 7.

²⁰ Доментијан, „Живот Светога Саве“, 90.

²¹ Сергије Троицки, „Црквено-политичка идеологија Светосавске крмчије“, Глас САН ССХИ (1953): 194.

²² Теодосије, Житије Светога Саве, 93–94.

већ архиепископу Сави по његовом повратку у отаџбину, када самодржац узноси добродошлицу пристиглом архијереју, који је у његовом доживљају од Бога послан, и захваљује му што је дошао да научи њега и цео народ и да *узакони законом и обичајем* хришћанских народа.²³ Стефанов исказ, како нам га преноси Теодосије, еклатантна је потврда његове државничке свести о неопходности ослањања на постојеће правне, канонске и законске моделе, који преузимањем готових целина представљају класичне правне трансфере у виду нормативних трансплантa. Да постоји извесна симбиоза и корелација између два догађаја повратка — прво светогорског монаха Саве, а потом и архиепископа Саве у отаџбину, говори и сам престолонаследник Стефан, који десет година раније у покушају да приволи монаха Саву да остане указује на државнички карактер Савиног повратка и боравка у српским земљама, поистовећујући његову делатност са утемељујућим државотворним подухватима њиховог оца Стефана Немање, што је имплицитно подразумевало законодавну реформу, будући да Сава није био владар већ само одличан познавалац византијске правне и канонске традиције. Савина повезаност са светогорским духовним наслеђем, византијским двором, солунским митрополитом Костадијем (Константином) и осталим угледним архијерејима цариградског трона у никејском егзилу, контекст његовог увођења у чин архимандрита и наговештено архијерејство, како смо раније навели, недвосмислено указују на то да читава делатност око његовог повратка, успостављања мира и поретка у српским земљама није плод насумичних идеја и амбиција већ један осмишљен поступак обнове духовне, државотворне и законодавне византијске традиције у оквирима и димензијама српске средњовековне државе.²⁴ Отпочињање изграђивања једног канонског и законског документа који би представљао нормативну платформу за наумљену реформску делатност на плану државног и духовног организовања сигурно је морало почети неколико година пре архиепископске хиротоније и црквене аутокефалије као надахнутих завршних чинова дуготрајног процеса Савине пастирске и духовничке делатности у српским земљама. Наиме, сâм процес критичког преузимања нормативних трансплантa у виду одабира већ постојећи канонских и законских

²³ Ibid., 133.

²⁴ Овим текстом покушавамо да оснажимо тезу да су првобитне Савине амбиције које су га наводиле на то да отпочне са припремом и превођењем византијских канонских и правних споменика биле усмерене превасходно на подршку Стефановом државотворном концепту у виду правне и управне реорганизације српске средњовековне државе, док су потоња Жичка архиепископија, Савина хиротонија и црквена аутокефалија плод накнадних и, како сведочи Доментијан, харизматичних Савиних одлука предузетих у циљу повратка српског друштва и средњовековне државе на путеве Немањиног завештања, византијске државотворне традиције и светогорске духовности. Видети ауторов члак, Зоран Деврња, „Канонски и историјски контекст настанка аутокефалне Жичке архиепископије“, у: Осам векова аутокефалности Српске Православне Цркве, ур. Владислав Пузовић и Владан Таталовић (Београд: СА Си СПЦ и ПБФ Универзитета у Београду, 2019), у штампи.

решења изискује време, дубоко промишљање, познавање свих културних и менталитетских особености популације која ће се управљати изабраним нормама у свом духовном, приватном и јавном животу, као и свих последица које примена наведених норми буде производила. У том смислу је процес творења *Законојравила* свакако могао почети већ 1205/6. године у Солуну, на шта нам интуитивно указује однос између браће Стефана и Саве непосредно пре и мало после Савиног повратка у српске земље,²⁵ и бити завршен непосредно после архијерејске хиротоније, исто у Солуну крајем 1219. или почетком 1220. године.²⁶

Овакав поглед на околности које прате доношење *Законојравила* додатно може бити оснажен чињеницом да је у тренутку Савиног доласка у средњовековну српску државу престоница царства (Константинопољ) већ била поробљена, цар и патријарх у никејском егзилу,²⁷ снажна епирска држава, руковођена династијом Анђела, Михаилом I од 1205, а Теодором од 1215. године, на путу да узурпира ауторитет урушеног царства,²⁸ а Охридска архиепископија, на челу са архиепископом Димитријем Хоматијаном од 1215. године, као наследником одмереног претходника Јована Каматира,²⁹ на путу да преузме духовни и организациони ауторитет изгнане Васељенске патријаршије.³⁰ Снажна српска држава, осигурана прочишћеним и пробраним правним нормама византијске државотворне и организационе традиције, од доласка Светога Саве за студеничког архимандрита 1207. године постаје стабилизујућа чињеница на плану државног и црквеног организовања балканских народа, а више од једне деценије касније иста та српска држава и њено духовно искуство оличено у Сави као светогорском монаху и подвижнику, окретањем према цару у Nikeји и Васељенском патријарху,³¹ отпочињу процес дуготрајног

²⁵ Сматрам да је неопходно на изврстан начин кориговати Милашево претпостављено датирање динамике настанка Законоправила будући да наш највећи каноничар стоји на становишту да је овај документ, односно његов канонски део настао између 1200. и првих година XIII века и да је, као такав, споменут у Хиландарском уставу. Наше мишљење је да то није могло бити тако рано, него да прве назнаке свести о потреби да се такав документ сачини можемо пронаћи нешто касније, односно тек око 1205. или 1206. године.

²⁶ У манастирском центру Филокалу у Солуну.

²⁷ Петровић, „Архимандритско достојанство ...“, 44.

²⁸ Божидар Ферјанчић и Љубомир Максимовић, „Свети Сава и Србија између Епира и Nikeје“, у: Свети Сава у српској историји и традицији, ур. Сима Ђирковић (Београд: САНУ, 1998), 15.

²⁹ Архиепископ Јован Каматир (1214–1217), претходник Димитрија Хоматијана на катедри охридских архиепископа. Видети Ферјанчић и Максимовић, „Свети Сава и Србија ...“, 16.

³⁰ Године 1224. Теодор Анђеос постаје цар Ромеја хиротонијом коју је извршио Димитрије Хоматијан, архиепископ охридски, а не солунски митрополит Костадије (Константин), чиме се доводе до кулминације претензије епирских деспота на цариградски престо и охридског архиепископа на ауторитет цариградске патријарашке катедре. Видети Новаковић, Законик, XI.

³¹ Цар Теодор I Ласкарис, византијски цар од 1204. до 1222. године, крунисан је у Nikeји после пада Константинопоља у руке Крсташа. У Малој Азији (Nikeји) покушава да реорганизује слободне делове Византије и очува континуитет царске власти.

обнављања Византијског царства и канонски утемељеног и легитимног црквеног поретка.³² У периоду од деценију и по (од 1205/6. до 1219) формативни и садржински оквир Савиног преводилачког и законодавног подухвата су се издиференцирали, што резултира доношењем и озакоњењем комплексног и свеобухватног правног документа,³³ који постаје не само окосница организовања српске краљевине и касније аутокефалне Жичке архиепископије већ и српских, бугарских и румунских земаља током туркократије, царске Русије на Истоку³⁴ и попустаничке Србије у првој половини XIX века,³⁵ а који данас познајемо као *Законоправило Свѣйої Саве*.

Како год датирали време доношења *Законоправила*, не морамо се нужно опредељивати за један или други датум, јер оваквим објашњењем сугеришемо да су оба начелно тачна³⁶ и процесно компатибилна, али оно што по себи највише интригира јесте да овај правни споменик иницира настанак *Душанової законика*, односно условљава га одређеном формом постојања и ограничава на законски корпус норми, као што смо то објаснили, што значи да, као таква, ова два документа могу бити сматрани једним од најстаријих правних споменика конституционог карактера у Европи будући да свеобухватно регулишу живот свих друштвених и државних сегмената, као и унутрашње и спољашње црквене организационе надлежности.

3. НАСТАНАК ДУШАНОВОГ ЗАКОНИКА

Доношење *Душанової законика* на Спасовдан (21. маја) 1349. године у Скопљу³⁷ представља последњу фазу у законодавном трансформисању српске државности у експанзији. Процес имплементације римско-византијског правног

Патријарх Манојло I Сарантен Харитопулос председавао је константинопољском црквеном катедром од 1215. до 1222. године.

³² Ферјанчић и Максимовић, „Свети Сава и Србија“, 18–19.

³³ Троицки, „Црквено-политичка идеологија“, 184–186.

³⁴ Зоран Чворовић, *Душанов законик у руском огледалу* (Београд: Catena Mundi, 2018), 10.

³⁵ Евидентан и недвосмислен је утицај *Законоправила Светог Саве* на проту Матију Ненадовића, као првог српског законописца у новоослобођеној Србији, односно, на настанак првих српских закона. Видети Миодраг Петровић, „Извори закона протe Матије Ненадовића“, *Историјски часопис* 27 (1980): 111–123; Новаковић, *Законик, XIV*; Богдановић, „Крмчија Светог Саве“, 98.

³⁶ Поступак доношења овако комплексног правног акта, узимајући у обзир и чињеницу самог процеса одабира и превођења прихватљивих правних транспланта, намеће закључак да процес није могао трајати неколико месеци већ много дуже, неколико година или целу деценију, будући да је поступак правног трансфера веома осетљив и потребује временску дистанцу и емпиријско искуство апликовања правних модела да би се направљени избор нормативних предлогака показао исправним, применљивим, оперативним и за друштво на које се односи изграђујум.

³⁷ Ђорђе Бубало, *Законик цара Стефана Душана (Душанов законик)* - уводна студија и превод, ур. издања Мишо Николовски (Нови Сад: Манастир Хиландар и Православно удружење „Свети Сава“, 2013), 8.

наслеђа, који је отпочео превођењем и форматирањем *Законоуравила*, што је представљало искорак из обичајне правне традиције и преддржавног периода у развоју српског средњовековног друштва, уводи нас у фазу формирања стабилне и организоване државне заједнице, која је имала потенцијал да преузме одговорност за цивилизацијски, културни и духовни напредак и других народа на Балкану поред Срба, а превасходно Бугара и Грка.

Цар Душан се у свом државничком подухвату формирања најмоћније државе на Балканском полуострву наслања, с једне стране, на духовну и државотворну оставштину светородне лозе Немањића, чији је један од најзначајнијих представника, а с друге, на византијску законодавну и организациону традицију, чији је баштиник желео да буде. У том смислу је и доношење нормативног документа који би представљао критеријум унутрашње организације и спољашњег деловања Душанове државе било, по себи, разумљив чин, посебно уколико се узму у обзир амбиције његовог идејног инспиратора.

Иако оригинални примерак *Душановој законика* није сачуван, каснији сачувани преписи нам откривају да око 200 чланова овог правног документа нису постојали у некаквом апстрактном и оскудном духовном и правном друштвеном контексту, већ да се могу разумети искључиво у заједничком сагледавању и вредновању са другим правним документима који су му претходили или који су настајали у приближно исто време на територији Византије. Тако посматрано, *Душанов законик* је угаони документ, или нормативна спојница, који кореспондира са другим правним споменицима законског карактера, као што је тзв. *Закон Свештоја краља* (Закон краља Милутина о судском поступку), *Јустинијанов закон*, односно прерађена и прилагођена верзија византијских законских норми (невелики зборник норми из домена грађанског права који пореклом и настанком нема никакву потврђену везу са царем Јустинијаном), као и *Прохирон* (*Закон ирадски*), који је као грађанскоправни документ већ био интегрисан у *Савино Законоуравило*. Поред тога, *Душанов законик* је формално и садржински везан за канонски нормативни корпус, пре свега за онај његов део који је садржан у *Законоуравилу*, али и за *Алфавијину синџајму* светогорског монаха Матије Властара, која средином XIV века постаје веома популаран и коришћен канонскоправни документ у Црквама на Балкану.³⁸ Морамо нагласити да све горепоменуто правно и канонско наслеђе своју апликативну сврху и смисао у држави цара Душана испољава у правном садејству са његовим *Закоником*, односно сâм *Законик* представља законски оквир који актуелизује њихов нормативни потенцијал и чини их употребљивим и изграђујућим у сталешки, национално, социјално и политички слојевитом друштву. Ради тога, иако нема претензије да унификује правни поредак на целој територији Душановог царства, будући да су у областима освојеним од

³⁸ Чворовић, Душанов законик, 21.

Византије и даље важили дотадашњи закони,³⁹ а нарочито узимајући у обзир и чињеницу сталне променљивости државних граница услед освајања и губљења територија у ратовима, важно је напоменути да *Душанов законик* ипак поседује конституционални карактер и потенцијал да нормативно универзализује систем друштвених вредности, да нормативно дефинише критеријуме друштвеног и државног организовања, да прецизира делокруг и нивое судске надлежности, међусобне односе унутар феудалног staleжа и њихов положај у односу према врховној власти владара, организацију војске, односе из области имовинског и кривичног права.

Да је *Законик* представљао софистицирани покушај имплементације већ досегнутих правних стандарда у друштвима обухваћеним Душановим царством, указује и процес допуњавања првобитног нормативног опуса од 135 чланова, са још 66,⁴⁰ који цео законски документ чине модерним, заокруженим и друштвено изграђујућим, а поред тога га чине апликативним и у социјалним и политичким околностима које тек предстоје и које ће као такве бити обележене урушавањем државне структуре и њених институција. То потврђује чињеница да је нормативна традиција настала у окриљу средњовековне српске државе била толико постојана и на чврстим темељима постављена још од Светог Саве, па све до цара Душана, да нестанак саме државе, што је био процес од најмање 7 или 8 деценија после Косовског боја 1389. године, није довео и до њеног (правне традиције) нестанка, односно законски документи из тог периода су наставили да живе у нешто измењеном облику и даље у вековима који су предстојали, суштински нормирајући свакодневни друштвени и приватни живот хришћанских народа, а превасходно Срба, под турском влашћу.

4. ДРУШТВЕНИ И ПРАВНИ КОНТЕКСТ НОРМАТИВНОГ ДЕЈСТВА САВИНОГ ЗАКОНОПРАВИЛА И ДУШАНОВОГ ЗАКОНИКА

Постојање докумената налик на *Законоправило* и *Душанов законик* није за правну и друштвену историју римске и византијске традиције непознаница. Правни поредак настао на тековинама римског права био је изразито богат нормативним формама, одлукама сената, императора, судова и претора, као и веома развијеном традицијом тумачења норми. Византијско правно искуство уводи у функцију још и нормативни образац номоканона (*законоправила*⁴¹) у покушају да обједини све релевантне норме црквеног и државног права које

³⁹ Бубало, *Законик*, 8.

⁴⁰ Драгош Јевтић и Драгољуб Поповић, *Историја државе и права југословенских народа* (Београд: Савремена администрација, 1991), 30.

⁴¹ Номоканон патријарха цариградског Јована Схоластика из VI века.

су биле неопходне за складно организовање друштвеног и црквеног живота, као и државних институција. Будући да је наведена правна традиција била већ веома развијена у Византији, поставља се питање о томе са којом аргументацијом трансфер тог законског наслеђа у српском средњовековном друштву и новонасталој држави можемо разумевати у оквирима конституционалних нормативних критеријума. Наиме, поставља се питање на који начин правна традиција која већ вековима постоји и развија се у оквирима једног друштва у виду правног транспланта у друго, далеко неразвијеније друштво поприма шире и свеобухватније вредносне хоризонте, добијајући својим значајем за то друштво другачији и базичнији идентитет, него што га поседује у друштвеној средини свога порекла. Мишљења сам да одговор на наведену дилему треба тражити управо у споменутој неразвијености, која је у случају нашег државотворног и еклисијалног уобличавања почетком XIII века делатношћу Немањиних потомака представљала стање духа, свести и организације на свим нивоима друштвеног живота које изискује нормативну и вредносну реорганизацију да би било превазиђено и побеђено. У том кључу посматрано, треба разумети идентитетску промену која се десила правним споменицима византијске традиције приликом процеса њиховог креативног трансфера и рецепције унутар српског средњовековног друштва.⁴² Они, као нормативни део једног великог законског система, какав је био византијски, у српском средњовековном друштву, које је до тада почивало на обичајним нормама и неписаним народним вредносним традицијама, добијају ново и потпуније идејно и апликативно значење и постају нормативни стубови, око којих се формира једно преображено друштво, које излази из свог преддржавног развојног периода и постаје учесник великог цивилизацијског искорака у историју. Желим да нагласим да *Закономправило* и *Душанов законик*, као зборници византијске правне провенијенције, у духовној и друштвеној средини којој су намењени попримају конституционално значење, устројавајући једно ново друштво и нову заједницу на вредносним начелима који до тада у тој средини нису били нити доминантни нити критеријумски вредновани. Ови правни споменици су најочитија потврда историјске зрелости српскога народа, као и његове духовне и друштвене елите, да у XIII и XIV веку преузме одговорност не само за свој развитак, напредак и опстанак већ и да искру хришћанске просвећености, како духовне, тако и државотворне, пренесе и на друге народе Балкана и даље на исток, све до царске Русије.⁴³ Својим садржајем, али пре свега обимом свог друштвеног утицаја, Савино *Закономправило* и *Душанов законик* заслужују епитет конституционалних докумената, иако у формалном

⁴² Владимир Мошин, „Правни списи Светог Саве“, у: Сава Немањић — Свети Сава: историја и предање, ур. Војислав Ђурић (Београд: САНУ, 1979), 101.

⁴³ Чворовић, Душанов законик, 9–12.

смислу ниједан од правних споменика овог периода не задовољава критеријуме таквог идентификовања. Иако не можемо препознати у овим правним споменицима назнаке парламентаризма, трипартитне поделе власти, независног судства и законодавства, саборског ограничавања власти владара и овима сличне институте, који базично и поједностављено карактеришу законски организоване државне заједнице, важно је нагласити да *Закономправило* и *Душанов законик* толико дубоко, темељно и исцелитељно засецају у слојевито и издиференцирано друштвено ткиво стварајући претпоставке за његов складан развитак не само у времену њиховог настанка већ и у вековима који су следили.

5. ПРАВНИ ДОМЕТИ САВИНОГ ЗАКОНОПРАВИЛА И ДУШАНОВОГ ЗАКОНИКА

Српско средњовековно друштво немањићке традиције било је уређено у складу са најбољим тековинама византијске државно-црквене идеологије јустинијановске провенијенције, која подразумева склад, хармонију и сарадњу између државе у пуном капацитету њених надлежности, с једне, и Цркве са својим духовним и моралним ауторитетом, с друге стране. Настојања владара династије Немањића да нормативно уреде друштво идентитетски су представљала раскид са дотадашњом културном и организационом традицијом. Нормативна рецепција византијског правног наслеђа у виду докумената као што су *Закономправило*, *Алфавијина синџајма*,⁴⁴ *Душанов законик* и *Закон цара Јустинијана* представљала је нову цивилизацијску етапу у историји српског и околних народа, као и квалитативну промену по дубини друштвених вредности, како колективног, тако и индивидуалног етоса поданика средњовековне српске државе.

Државна и друштвена организација до периода краља Стефана Првовенчаног и Светога Саве почивале су на обичајним традицијама.⁴⁵ Једна од њих, која је опстала и до времена првих српских краљева, била је институција „сабора српског“, која је у форми општег државног сабора имала веома важну улогу у функционисању власти и целокупног друштва. Иако је састав овог тела био променљив, *Душанов законик*⁴⁶ недвосмислено наводи владара, црквену и световну властелу као његове сталне чланове.⁴⁷ Извесно је да је ово управно тело постојало и пре 1349. Године, када је *Законик* донет, односно

⁴⁴ Троицки, „Црквено-политичка идеологија“, 196–198. Троицки сматра да Алфавитна синтагма у значајној мери одудара од доминирајуће црквено-политичке идеологије правних споменика насталих од почетка XIII до средине XIV века.

⁴⁵ Шаркић, Средњовековно српско право, 7.

⁴⁶ Призренски препис Душановог законика.

⁴⁷ Јевтић и Поповић, Историја државе ..., 37.

да вуче традицију још од преднемањићког периода. Нема нормативних показатеља да је сабор служио за законско ограничавање власти владара, али о његовом институционалном ауторитету говори пракса релативно честог сазивања,⁴⁸ проглашавања владарских одлука на његовом заседању, избори архиепископа/патријараха,⁴⁹ обзнањивање владарских повеља, као и поједини облици суђења. Државна организација заснована на *Законом правилу* и *Душановом законнику* није подразумевала формално ограничавање власти владара овлашћењима других управних тела, те тако нешто не би требало ни тражити у овим правним споменицима. Међутим, сама институција државног сабора је имала толико велики морални углед да је често владар био у обавези да чини политичке компромисе са члановима овог тела,⁵⁰ тражи њихову сагласност за своје одлуке, поштује њихов ауторитет и са њима се консултује приликом промена на владарском трону.⁵¹ Један од најсветлијих примера синергијског и свенародног карактера овог државног тела представља Жички црквено-народни сабор из 1220. године,⁵² на којем учествује, поред владара и архиепископа Саве, мноштво властеле, црквених великодостојника, припадника дворских служби и народ, а на којем је долазило до акламацијског избора нових епископа. Такође, такав идентитет имају сабори на којима је обзнањен и проглашен *Душанов законик*, као и узвођење архиепископа Јоаникија у чин патријарха, а Пећке архиепископије на ниво патријаршије. У овој фази државно-правне развијености не можемо говорити о некаквој подели власти између владара и високе властеле, али можемо указати на дефинисаност и профилисаност државних служби у погледу давања и скупљања пореза, организовања војске, локалне управе над областима, градовима и селима, као и установе судова. Међутим, оно што морамо приметити јесте да, иако законе, повеље, хрисовуље и остала документа привилегованих права и овлашћења доноси владар, српско средњовековно право одликује одсуство његове апсолутистичке и неограничене аутократије, која је у великој мери била присутна у многим тадашњим европским краљевинама. Наиме, и *Законом правилу*, као документ који регулише грађанскоправну област државне управе и црквену унутрашњу организацију, а потом и *Душанов законик* предвиђају норме владаревог самоограничавања и супремацију законских одредби над његовом владарском вољом.⁵³ Другим речима објашњено, српско средњовековно

⁴⁸ Шаркић, Средњовековно српско право, 71.

⁴⁹ Треба нагласити да је избор архиепископа аутокефалне Жичке архиепископије и, касније, патријараха Пећке патријаршије вршио сабор архијереја са присутним владаром и вишим племством (властелом), што је могло представљати форму и структуру државног сабора средњовековне српске државе тзв. „сабора србског“.

⁵⁰ Јевтић и Поповић, Историја државе ..., 38.

⁵¹ Ibid., 37.

⁵² Шаркић, Средњовековно српско право, 71.

⁵³ Душанов законик, §140, §171 и §172; Шаркић, Средњовековно српско право, 64.

право уводи примат законитости над ауторитетом власти,⁵⁴ што даје висок степен правне сигурности свим друштвеним чиниоцима, како поданицима, тако и странцима.⁵⁵

Судови су у средњовековној српској држави организовани на свим нивоима управне власти, од нивоа суверена (*царски судови*) и његове судске надлежности одређене законом за тешка кривична дела и имовинско-правне преступе, па све до црквено/ манастирских и локалних обласних судова, властелинских и градских, са истим детерминишућим законским оквиром, као и судова за странце.⁵⁶ Поред законитости, као гарант објективног и праведног суђења, поставља се порота, која се сазива у свим споровима независно од карактера процеса и тежине преступа, а у складу са друштвеним статусом учесника у спору.⁵⁷ Порота се изјашњава само о постојању или непостојању кривице, док је судија чувар законитости изрицањем законске санкције. О праведности и законитости суђења говори и Новела цара Алексија Комнина, коју Сава уноси у *Законоправило*. Њом се гарантује равноправност пред судом и другим државним органима припадницима друштвено маргинализованих слојева и њихова једнакост пред законом у погледу склапања брака.⁵⁸

Иако је у периоду развијеног феудализма немогуће говорити о стриктној подели власти, као што је раније већ речено, морамо нагласити да је српско средњовековно нормативно уређење подразумевало висок степен издиференцираности управних, законодавних и судских надлежности како на нивоу државног организовања, тако и на плану црквеног, што за друштво које је непосредно изашло из обичајне и предржавне фазе организовања представља огроман културни и цивилизацијски напредак. Поступак правног трансфера наслеђа ромејске правне традиције се, преко *Законоправила*, као темељног нормативног предлошка са дефинисаним нормама грађанског права у форми *Прохирона* Василија Македонца,⁵⁹ простирао и на план приватног права, породичних и брачних односа, поступка наслеђивања, облигационих односа како унутрашњих правних послова, тако и иностраних, а нормама *Душановој законика* се уцељује, али не и систематизује, релативно дисперзиван нормативни сегмент кривичног законодавства.⁶⁰

Изузетно важан чинилац неопходан за целовито разумевање средњовековног српског друштва и његовог уређења представљала је Црква и њено унутрашње уређење, као и однос који је имала са органима државне власти.

⁵⁴ Душанов законик, §137.

⁵⁵ Шаркић, Средњовековно српско право, 22–57.

⁵⁶ *Ibid.*, 111–118.

⁵⁷ Душанов законик, §151–§153.

⁵⁸ Свети Сава, *Законоправило*, 673.

⁵⁹ Бубало, *Законик ...*, 10.

⁶⁰ Шаркић, Средњовековно српско право, 97–110; Бубало, *Законик ...*, 8.

Српско средњовековно искуство, у том погледу, баштини традицију симфоније духовне и државне власти која је настала у окриљу византијског правног наслеђа Јустинијанове традиције. Савино *Законоправило* настаје превасходно као документ који има за циљ да нормира унутрашњи живот Цркве и на трагу тог подухвата врши креативну рецепцију прочишћених и најрелевантнијих канонских докумената и тумачења са препознатљивим печатом византијског црквеног идентитета. Документ указује на то да је Савина примарна идеја била да овим правним актом онемогући доминацију било ког управног или организационог система унутар друштва, односно да својим одабиром канонских норми наш први архиепископ омогућава складно сапостојање, сарадњу и узајамно допуњавање државне и духовне власти, и отклања опасност од препознатих аномалија цезаропапизма и папоцезаризма у видовима у којима су се ови феномени већ појавили у појединим периодима византијске и западноевропске историје. Важно је напоменути да правно и канонско позиционирање Цркве унутар српске државе кореспондира са изузетно компликованим односима у којима се Црква нашла у том периоду, нарочито наглашавајући све присутније последице великог раскола из 1054. године, као и урушавања црквених структура у Византији као неминовног исхода пада царства у руке Крсташа. У том смислу, стабилна и чврсто правно дефинисана позиција Цркве у српском краљевству представља, не само током XIII века, значајну подршку настојањима Византијског царства и Васељенске патријаршије да се врате свом аутентичном идентитету и ауторитету, како на нивоу империјалног друштва, тако и у односу на ободне црквене и државне заједнице. Као и у наведеној византијској традицији, и Црква је у српској средњовековној држави уживала организациону аутономију, канонску самосталност у избору поглавара, имовинску самовласност и аутентичну судску надлежност, привилегију самосталне организације и управљања манастирима, располагања метосима и великим земљишним поседима, са све потчињеним меропсима и себрима. Она је у средњовековном друштву представљала врло прогресивну заједницу са предводничком друштвеном улогом у погледу ширења преображене социјалне моралности, елементарне писмености и учености, што је било привилегија малобројних манастирских заједница и неколицине дворских службеника, те организацијом болница и социјане делатности, као и посебно наглашеним правом суђења у унутрашњим црквеним споровима, што је све кумулативно изражавало висок степен феудалног имунитета који одликује правно и фактичко место Цркве у вишеслојно издиференцираном друштву.⁶¹

⁶¹ Јевтић и Поповић, *Историја државе ...*, 39.

6. ЗАКЉУЧАК

О значају *Законоправила* и *Душановој законика*, као и свих њима пратећих и допуњујућих докумената које смо у тексту навели, говори њихово место и улога коју су имали у процесу изграђивања српске државности и аутентичне хришћанске духовности источне црквене традиције. Међутим, о улози ових грандиозних законских и канонских аката говори још више њихов значај у периоду позног средњовековља, када се губи државност, не само српска већ и свих хришћанских народа Мале Азије и Балканског полуострва, и када управо ова документа својом нормативном постојаношћу и вредносном профилираношћу и темељношћу успевају да поробљеним народима омогуће да, без постојања спољашњег организационог и управног оквира који пружа држава, опстану у систему друштвених, моралних и духовних вредности хришћанског идентитета и да исте вредносне норме унесу у мотивационе претпоставке ослободилачких покрета и процеса обнове националног и духовног идентитета више од пет векова после њиховог настанка. У том смислу заиста их можемо, у години њиховог великог јубилеја, квалификовати епитетом базичних и конституционалних правних споменика непроцењиве важности за српску духовну и државну историју, што их чини стубовима наше савремене црквене и националне самосвести.

БИБЛИОГРАФИЈА

BIBLIOGRAPHY

- Свети Сава. *Законоправило* I, прир. Миодраг Петровић. Краљево: Епархија жичка и Миодраг Петровић, 2004.
- Доментијан. „Живот Светога Саве“. у: *Животи Светој Саве и Светој Симеона*, ур. Владимир Ђоровић, 27–217. Београд: Српска књижевна задруга, 1938.
- Теодосије. *Житије Светој Саве*, ур. Милорад Ђурић. Београд: Српска књижевна задруга, 1992.
- *Законик цара Стефана Душана (Душанов законик)*, ур. Мишо Николовски, прев. Ђорђе Бубало. Нови Сад: Манастир Хиландар и Православно удружење „Свети Сава“, 2013.
- Богдановић, Димитрије. „Крмчија Светога Саве“. у: *Сава Немањић — Свети Сава: историја и предање*, ур. Војислав Ђурић, 91–98. Београд: САНУ, 1979.
- Бубало, Ђорђе. „Уводна студија“. у: *Законик цара Стефана Душана (Душанов законик)*, ур. Мишо Николовски, 7–16. Нови Сад: Манастир Хиландар и Православно удружење „Свети Сава“, 2013.
- Деврња, Зоран. „Канонски и историјски контекст настанка аутокефалне Жичке архиепископије“, у: *Осам векова аутокефалности Српске Православне Цркве*,

- ур. Владислав Пузовић и Владан Таталовић, у штамп. Београд: СА Си СПЦ и ПБФ Универзитета у Београду, 2019.
- Јевтић, Драгош и Поповић, Драгољуб. *Историја државе и права југословенских народа*. Београд: Савремена администрација, 1991.
  - Милаш, Никодим. „О каноничким зборницима Православне Цркве“. у: *Аудио-биографија. Студије. Чланци*, прир. еп. Фотије Сладојевић, 387–476. Шибеник: Епархија далматинска, 2005.
  - Мошин, Владимир. „Правни списи Светог Саве“. у: *Сава Немањић — Свети Сава: историја и предање*, ур. Војислав Ђурић, 101–126. Београд: САНУ, 1979.
  - Новаковић, Стојан. *Законик Стефана Душана цара српског*. Београд: Задужбина Илије М. Коларца, 1898.
  - Петровић, Миодраг. „Извори закона проте Матије Ненадовића“. *Историјски часопис* 27 (1980): 111–123.
  - Петровић, Миодраг. „Архимандритско достојанство Светог Саве“. у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, ур. Сима Ђирковић, 39–50. Београд: САНУ, 1998.
  - Петровић, Миодраг. „Свети Сава као састављач и преводилац Законоправила“. *Историјски часопис* 49 (2002): 27–45.
  - Троицки, Сергије. „Ко је превео Крмчију са тумачењима?“. *Глас САН ССХП* (1949): 119–142.
  - Троицки, Сергије. „Црквено-политичка идеологија Светосавске крмчије“. *Глас САН ССХП* (1953): 155–206.
  - Ферјанчић, Божидар и Максимовић, Љубомир. „Свети Сава и Србија између Епира и Никеје“. у: *Свети Сава у српској историји и традицији*, ур. Сима Ђирковић, 13–26. Београд: САНУ, 1998.
  - Чворовић, Зоран. *Душанов законик у руском ојлегалу*. Београд: Catena Mundi, 2018.
  - Шаркић, Срђан. *Средњовековно српско право*. Нови Сад: Матица српска, 1995.
  - Watson, Alan. *Society and Legal Change*. Philadelphia: Temple University Press, 2001.
  - Watson, Alan. *The Evolution of Western Private Law*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 2001.

THE NOMOCANON OF SAINT SAVA AND THE LAW OF EMPEROR DUSAN

ZORAN DEVRNJA
University of Belgrade
Faculty of Orthodox Theology
Belgrade
zdevrnja@bfspc.bg.ac.rs

Summary: The Nomocanon of Saint Sava and The Law of Emperor Dusan are the most valuable juristic monuments of the medieval history of Serbs. These documents established an organized society in the 13th and 14th c. A.D. with the vast range of rights, obligations, legal limitations of the monarch, feudal courts, trading norms, status standards for foreigners, the principals of legality and many other advanced legal institutes. Also, those laws developed system of so-called “symphony” in competences between the state and the Church. Their impact were enormous on the rising of legality not only in the medieval Serbia, but in the surrounding countries, too. In the period of occupation under the Ottoman Empire those laws were custodians of social and christian identity of the enslaved nations. They are the representative example of successful legal transfer from the developed state system, like the Byzantine Empire was in that period, into society that is at the beginning of organized juristic and cultural history. These are reasons we could perceive those juristic monuments as constitutional in our historical circumstances and levels of reached legal complexity in that epoch. ► *Key words:* Sava’s Nomocanon, The Law of Emperor Dusan, Saint Sava, Zica’s Archbishopric, Prochiron, Zica’s Council 1220.